

förändrades från en prästkyrka till en demokratisk folkkyrka styrd av Socialdemokraterna: ”demokratin fungerar som en överideologi i den socialdemokratiska kyrkosynen och kyrkopolitiken. Därför blir det partipolitiska deltagandet i kyrkans beslutsorgan nödvändigt. För att bli en folkkyrka måste folket bestämma – inte prästerna eller det aktiva kyrkofolket” (s. 126). Ecklesiologiskt innebär detta ett problem, menar författaren, eftersom demokratin sätts som det högsta värdet. ”Folkviljan är grunden, inte bibel och bekännelse. Traditionellt allmänkyrkliga trosläror och arbetsformer har därmed tonats ned eller övergivits”, samtidigt som en minoritet inom kyrkan som inte omfattade den socialdemokratiska kyrkosynen marginaliserades (s. 129). Idéerna från *Inter Nos* har förverkligats, men ”vägen dit gick inte genom en revolutionär omstörtning, istället skedde omformningen av Svenska kyrkan genom en gradvis sekularisering inifrån” (s. 129). Svenska kyrkan av i dag, summerar Hyltén-Cavallius i epilogen, hade ”med all sannolikhet varit en annan om inte 68 inträffat” (s. 165). Bokens tydliga tendens är alltså en kritik av Svenska kyrkans partipolitiserings.

I en inledande anmärkning säger Hyltén-Cavallius att han själv som teologistuderande i Lund gick in i den studentmiljö som beskrivs, men att han redan då upplevde en tvekan inför den. Genomgången av tidskriftsmaterialet, som avgränsas till de nummer som utkom under författarens egen studietid i Lund, kryddas av en del personliga hågkomster som förhöjer läsvärdet, men i den fortsatta framställningen blir Hyltén-Cavallius egen kritiska syn på det nätverk han studerar bitvis väl framträdande. *Rännil blev till flod* är på många sätt en väl genomförd och läsvärd historisk studie, men det bestående intrycket är att den är att betrakta som en inlaga i en pågående kyrkopolitisk debatt inom Svenska kyrkan.

Oscar Söderholm
TM & FM, Göteborg

DOI: 10.51619/stk.v97i2.23199

Carl-Johan Palmqvist. *Beyond Belief: On the Nature and Rationality of Agnostic Religion*. Lund: Lunds universitet. 2020. 170 s.

Låt mig säga det med en gång: jag har alltid haft svårt för människor som hänger sig åt religiöst önsketänkande, som tror att det finns en gud och ett liv efter detta eftersom de vill att det ska vara så. Men religion, liksom livsåskådning generellt, handlar väl även om vad som är sant, eller rättare sagt om vad man, förhoppningsvis på goda grunder, tror är sant, inte endast om det man vill ska vara sant? Läsningen av Carl-Johan Palmqvists doktorsavhandling har dock fått mig att ändra uppfattning en smula och jag återkommer senare till varför.

I sin avhandling i filosofi, *Beyond Belief: On the Nature and Rationality of Agnostic Religion*, utvecklar Palmqvist en agnostisk religiositet som bygger på hopp snarare än tro. Han menar att den evidentialism som naturlig teologi bygger på inte är en hållbar position, dels för att det är svårt att hitta evidens som övertygar andra än de redan troende, dels för att det knappast är evidens som troende människor i allmänhet baserar sin religiösa tro på. Den reformerta epistemologins reliabilism avvisas också av liknande skäl: denna hållning förutsätter Guds existens för att bli rimlig. Kanske bör vi därför helt överge ambitionen att grunda våra existentiella trosföreställningar på epistemiska föreställningar, menar Palmqvist.

Han presenterar i stället en ”religion utan trosföreställningar” (*belief-less religion*) som en möjlighet, en religion som ersatt rationellt grundad tro (försanthållande) med en svagare epistemisk attityd, nämligen hopp. Vi kan inte veta om Gud finns eller inte, eller om det finns ett liv efter detta. Det vi kan göra förutom att väga olika argument mot varandra, är att hoppas, vare sig vi hoppas att det finns en välvillig gud och en tillvaro efter döden, eller om vi hoppas att så inte är fallet. Mer står kanske inte i vår makt att göra.

En sådan hållning innebär inte att man inte tar sanningsfrågan på allvar – föreställ-

ningen att Gud finns (eller inte) är fortfarande sann eller falsk – utan endast en insikt om det omöjliga i att uppnå säkra svar i frågor som rör Guds existens, ett evigt liv och livets mening. Det är också därför jag kan uppskatta Palmqvists hållning: han avfärdar inte sanningsfrågan som oväsentlig eller irrelevant, han hävdar inte att religion inte alls skulle handla om försanthållanden, han menar endast att vi måste ge upp tanken på att nå tvärsäkra svar – och det måste vi ju.

Avhandlingen är något så (för filosofiska/teologiska avhandlingar) ovanligt som en sammanläggningsavhandling. Den är uppdelad i en drygt sextio sidor lång inledning, som med fördel kan läsas som självständig text, samt fem artiklar, samtliga publicerade (i *Religious Studies*) eller antagna för publicering.

I inledningen diskuterar Palmqvist de olika synsätt på religiös rationalitet som jag presenterat ovan. Avsnitt 2.1 behandlar den naturliga teologin och utmynnar i insikten om svårigheten att basera en religiös tro på evidens. Reformert epistemologi diskuteras i avsnitt 2.2 i två olika versioner: Alvin Plantingas teori om en mänsklig *sensus divinitatis* samt William Alstons (1921–2009) doxastiska mystiska praktik. Genomgången leder till slutsatsen att ambitionen att basera en religiös tro på epistemiska skäl bör överges. Därefter resonerar författaren, i avsnitt 2.3, om huruvida voluntarismen, utifrån Pascals vad samt William James (1842–1910) ”viljan att tro”, kan vara en rimlig hållning, men även denna överges. Att välja vad vi ska tro är nämligen ingen framkomlig väg, bland annat av det skälet att det är svårt att tro något enbart genom en viljeinsträngning.

I kapitel 3 utvecklar Palmqvist i stället ett icke-doxastiskt (*non-doxastic*) förhållningssätt. Detta reducerar inte trosinnehållet, vilket han anser att en viss typ av liberal teologi gör – ”to simply reduce the content of religious discourse until it becomes believable” (s. 44) – men ersätter tron i betydelsen försanthållanden med den epistemiskt svagare attityden hopp. ”Instead of thinning

the content of religious discourse, it suggests a thinning of the attitude one has towards that discourse, substituting belief with some epistemically weaker attitude” (s. 44). Denna ”religion utan trosföreställningar” är också att föredra framför religiös fikcionalism, påpekar han. Enligt denna är visserligen religiösa trosföreställningar djupt existentiellt meningsfulla, men de är inte sannare än innehållet i en skönlitterär berättelse, och det blir då svårt att motivera varför man ska tro på Bibeln snarare än på *Odysséen* eller *Madame Bovary*.

Den religiösa hållning Palmqvist utvecklar är således en som tar sanningsfrågan på allvar men i stället för att med övertygelse hålla religiösa trosföreställningar för sanna är det rimligare att hoppas och önska att de är sanna. Denna agnostiska hållning förutsätter två viktiga villkor: dels att man verkligen *önskar* att den trosföreställning man intar denna attityd till (exempelvis att Gud finns) är sann, dels att det är epistemiskt *möjligt* att trosföreställningen faktiskt är sann (s. 54–56).

Avhandlingen är mycket stimulerande att läsa. Till förtjänsterna hör dels att ämnet är angeläget: i en tid av osäkerhet och livsåskådningens pluralism är vi kanske hänvisade till, åtminstone om vi vill vara intellektuellt hederliga, att inta någon form av agnostisk hållning. Dels är den förhållandevis lättläst, jag skriver förhållandevis för detta är ju trots allt en doktorsavhandling i filosofi. Men dess klara språk och tydliga disposition gör tankarna lätta att följa.

Lotta Knutsson Bråkenhielm
TD, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.v97i2.23200

Hannah M. Strømmen & Ulrich Schmiedel.
Claims to Christianity: Responding to the Far Right. London: SCM Press. 2020. 203 s.

Kultur och religion har blivit slagträn i samtidens kulturkrig. Hannah M. Strømmen och Ulrich Schmiedel granskar i denna bok yttersta högeranspråk på att representera